

Владена КІРІЛІЧЕВА

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна
Електронна пошта: vladena.kirilicheva@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0974-1836>

СЕМАНТИКА ГРАМАТИЧНИХ ЕВІДЕНЦІАЛІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ ЗАСОБАМИ «НЕЕВІДЕНЦІЙНИХ» МОВ

Стаття присвячена опису семантики граматичних евіденціалів та способів її відтворення засобами мов, у яких джерело інформації не маркується граматично (так званих неевіденційних мов). Особливу увагу було приділено критичній оцінці «вузького» та «широкого» визначень евіденційності, зокрема проблемі виділення неграматичних (лексичних / функціональних) евіденціалів і тлумачення форм на стику між «чистою» евіденційністю та епістемійною модальністю.

Оскільки обсяг модальних домішок в евіденціалах прямо залежить від типу (та розміру) евіденційної системи, з метою отримання максимально репрезентативних результатів було обрано одну найбільш базову, «бінарну», евіденційну систему (турецьку) та одну розвинену, п'ятикомпонентну, систему (таріанську). Після аналізу загальних граматичних значень, закладених в обраних евіденційних системах, було здійснено пошук їхніх лексико-синтаксичних відповідників в українській та англійській мовах.

У результаті аналізу турецьких евіденційних форм обґрунтовано їхній багатофункціональний характер і підкреслено особливу роль контексту для їх опису та перекладу. Стосовно таріанських евіденціалів встановлено, що ефективність їх відтворення засобами «неевіденційних» мов коливається. Зокрема, визначено, що евіденціали з семантикою засвідченості (візуальні та невізуальні) піддаються відтворенню відносно легко, тоді як семантика інферентивів і презумптивів характеризується складною структурою, що негативно впливає на якість та повноту відтворення цих форм. Також наголошується на особливому характері переповідної семантики, зокрема на її високій сполучуваності з дубітативною семантикою.

Під час аналізу зазначених мовних форм виявлено низку додаткових евіденційних значень, деяким з яких не приділено належної уваги в дослідженнях з евіденційності (маркування епістемійної позиції мовця, обсягу його епістемійних прав / обов'язків). Перспективу подальших розвідок убачаємо у всебічному описі цих «неджерелопозначальних» значень евіденціалів та дослідженні техніки лексико-синтаксичного відтворення значень граматичних евіденціалів, як для застосування в практичних цілях (наприклад, для полегшення комунікації між носіями

Цитування: Кірілічева В. Семантика граматичних евіденціалів та особливості її відтворення засобами «неевіденційних» мов. Мовознавство. 2024. № 6. С. 76–92. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-339-2024-6-004>

Citation: Kirilicheva V. Semantyka hramatychnykh evidentsialiv ta osoblyvosti yii vidtvorennia zasobamy «neevidentsiinykh» mov [The semantics of grammatical markers of evidentiality and ways of its rendering in evidentialless languages]. *Movoznavstvo*, (6), 76–92. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-339-2024-6-004>

Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

«евіденційних» та «неевіденційних» мов), так і для поглиблення розуміння евіденційної семантики та вироблення повнішого, більш емпірично обґрунтованого визначення евіденційності.

Ключові слова: евіденційність, переповідність, дубітатив, епістемійна модальність, переклад, семантика, граматики.

У вітчизняній та особливо зарубіжній лінгвістичній науці не стихають дискусії стосовно того, який статус варто надати категорії «евіденційність», зокрема, наскільки доречним є її тлумачення як універсальної семантичної категорії, що може бути об'єктом аналізу в усіх мовах світу. На одному полюсі маємо вузьке визначення евіденційності, згідно з яким це виключно граматична категорія, а отже, її дослідження поза граматикую не має сенсу; на іншому (нині панівному) — широке визначення, в основі якого лежить теза про те, що, оскільки кожна мова, без винятку, має здатність позначати джерело повідомлюваного, конкретні засоби, які застосовуються для такого позначення (лексичні, граматичні, синтаксичні тощо), мають усвідомлюватися як вторинні та не впливати на встановлення наявності / відсутності такої категорії в мові. Одночасно з цим постає не менш важлива проблема визначення семантичного обсягу категорії «евіденційність», а саме з'ясування того, чи обмежується евіденційна семантика виключно джерелопозначальною функцією. Обидві методологічні проблеми є рівнозначно важливими — не лише для вивчення категорії «евіденційність» як такої, а й для дослідження зв'язків між лексичною і граматичною семантикою в цілому. Справді глибоке розуміння евіденційності можливе, на нашу думку, лише за умови паралельного вивчення «евіденційних» та «неевіденційних» мов, зокрема створення якомога повнішого опису значень граматичних евіденційних форм та з'ясування можливості і, за умови наявності такої можливості, специфіки відтворення цих значень засобами «неевіденційних» мов.

Насамперед маємо відповісти на питання про те, які мовні одиниці можна вважати евіденціалами. Якщо дотримуватися вузького визначення евіденційності за О. Айхенвальд, то евіденціали — це граматичні одиниці, які вказують на джерело того, про що повідомляється, а отже, жодна неграматична одиниця (наприклад, лексема) не може мати статусу евіденціала [Aikhenvald 2004 : 1]. Якщо ж застосувати широкий підхід, то евіденціалами можна вважати також лексичні, синтаксичні і навіть просодичні одиниці [Chafe, Nichols; Bermúdez]. В. Яслик, наприклад, визначає евіденційність як «функціонально-семантичну категорію» [Яслик : 23]. Деякі автори пропонують застосовувати «морфологічно відкрите, але семантично жорстке» визначення евіденційності, тобто розглядати евіденційність лише як вказівку на джерело інформації, але не зводити поняття евіденційної форми виключно до поняття граматичної форми [Mélac : 4].

У сучасній лінгвістичній науці, безперечно, переважає семантично широке тлумачення евіденційності, витоки якого знаходимо в збірнику праць «Evidentiality: The linguistic coding of epistemology» («Евіденційність: Маркування епістемології в мові») (1986) за редакцією У. Чейфа та Дж. Ніколс. Згідно з цим тлумаченням, вказівка на джерело інформації тісно пов'язана з оцінкою цієї інформації мовцем як більш або менш достовірної (епістемійною модальністю). Цього визначення здебільшого дотримуються й українські до-

слідники. Так, зокрема, О. Кшановський наголошує на зв'язку евіденційних значень з модальними та вищо-часовими значеннями [Кшановський : 87]. О. Ніка вважає, що зазначення джерела інформації тягне за собою оцінку цієї інформації мовцем як більш або менш достовірної [Ніка]. Деякі дослідники (наприклад, французький мовознавець П. Дендаль) узагалі характеризують усі евіденційні значення як евіденційно-модальні [див. про це: Воронько]. Існує також думка, що перетин евіденційності та епістемічної модальності є частковим і здебільшого стосується лише переповідних евіденціалів, тобто форм, які вказують на те, що мовець отримав інформацію від третіх осіб та, відповідно, сприймає її як дещо сумнівну [Попович : 38]. На нашу думку, перетин категорій «евіденційність» і «епістемічна модальність», безумовно, існує, але це не означає, що вони взаємозамінні (морфем деяких «евіденційних» мов мають «чисті» джерелопозначальні значення без жодних модальних домішок). Водночас деякі евіденційні форми більш схильні до набуття конотацій оцінки, ніж інші. Якщо розташувати всі евіденціали на шкалі «абсолютна евіденційність — епістемічна модальність», можна побачити, що евіденціали з семантикою незасвідченості (інферентиви, презумптиви, переповідні евіденціали) мають тісніший зв'язок з епістемічною модальністю [Кірілічева : 185–186]. Як буде показано далі, відтворення саме цих форм засобами «неевіденційних» мов викликає, як правило, найбільше труднощів.

Проілюструємо специфіку поєднання евіденційної та модальної семантики. В англійській мові модальні дієслова *might / must have* виражають евіденційну — інферентивну — семантику, зокрема різні види припущень (вони розвинулися з форм, які початково маркували деонтичну модальність, а власне епістемічних значень набули з XIV ст.) [Auwera, Ammann; Traugott : 199]. Розглянемо кілька прикладів.

1. А) He *must* leave — «Він повинен піти».
- Б) He *must have* left — «Він, напевно, пішов».
2. А) He *may* leave — «Він може піти» («Йому дозволено піти»).
- Б) He *may have* left — «Можливо, він пішов».

У першому прикладі семантику обов'язковості (1А) трансформовано в семантику припущення з високим рівнем упевненості (1Б). У прикладі 2А маємо модальне дієслово *may* з семантикою дозволу, яке в прикладі 2Б також набуває семантики припущення, але зі значно нижчим рівнем упевненості (пропозиція *he left* може відповідати або не відповідати реальності). Класифікація цих евіденційних одиниць є особливо складним завданням, оскільки, як бачимо, у структурі їхнього значення наявна не лише джерелопозначальна сема 'припущення', а й сема 'високий / низький рівень упевненості у відповідності пропозиції дійсності', яка вже вказує на перетин з цариною епістемічної модальності.

Англійська, українська та більшість інших індоєвропейських мов традиційно визначаються як «неевіденційні», тобто мови, які не маркують евіденційність на морфемному рівні [Arslan]. (Хоч є дослідники, які вважають, що деякі з цих мов, зокрема англійська та іспанська, перебувають у процесі граматикизації евіденційності та вже навіть на цьому етапі виробили напівграматичні евіденційні форми, наприклад, *s'pose* замість *suppose*, *looks like* замість *it looks like* тощо [Mélac : 5, 15–18].) За даними «Світового атласу мовних структур» (далі — WALS), «евіденційними» мовами, тобто мо-

вами, які маркують евіденційність граматично, є 56,7% мов світу (237 мов з 418) [Naan 2013б]. Абсолютна більшість цих мов (70%) маркує лише непряму евіденційність. Відповідно мови з більш розвинутими евіденційними системами (які маркують і пряму, і непряму евіденційність) становлять лише близько 30% [там само].

Згідно зі статистикою, запропонованою О. Айхенвальд, евіденційність як граматична категорія існує лише в 25% мов світу [Aikhenvald 2004 : 1]. Така велика розбіжність з показником WALS (який перевищує показник О. Айхенвальд більш ніж удвічі) може бути пояснена особливою жорсткістю критеріїв, застосованих лінгвісткою до визначення евіденційних форм: 1) ці форми є обов'язковими (мовець вимушений використувувати той чи інший евіденціал, оскільки інакше він не зможе сформулювати граматично правильне речення); 2) вказівка на джерело інформації є їхнім основним значенням (що відокремлює їх, зокрема, від евіденційних стратегій, у яких джерелопозначальна семантика визначена як другорядна) [там само : 1, 20]. Водночас, як зазначає сама О. Айхенвальд, евіденційні стратегії можуть виявляти надзвичайну схожість з евіденційними формами, і їхнє тлумачення багато в чому залежить від позиції конкретного мовознавця [там само : 38–39]. З іншого боку, навіть ті мови, які мають статус безперечно «евіденційних», не завжди задовольняють критерій домінантності джерелопозначального значення. Як справедливо зазначає Е. Мелак, так звані евіденційні морфеми «евіденційних» мов, як правило, поліфункціональні, тобто використовуються для реалізації низки інших функцій (вираження значень особи, часу, виду, реалісу / ірреалісу тощо) [Mélas : 5].

Так, згідно з класифікацією WALS, турецька мова належить до мов, у яких категорія евіденційності є частиною часової системи [Naan 2013а]. Афікс *-miş* у турецькій мові вказує одночасно на те, що подія відбулася в минулому, і на те, що вона не була засвідчена мовцем особисто, тобто часове значення цієї морфеми не можна від'єднати від евіденційного. Отже, навряд чи можна стверджувати, що евіденційна (а не темпоральна) семантика є в цьому випадку головною. (Багатовимірність семантики цієї форми відображена навіть у її альтернативній назві — «евіденційний перфект» [Aikhenvald 2004 : 38].) Однак не існує жодної праці, у якій би існування в турецькій мові категорії евіденційності було піддано сумніву. Більш базові евіденційні системи (наприклад, система типу А2 «непряма евіденційність — усе інше», до якої, власне, і належить турецька мова [там само : 30]) і справді помітно відрізняються від систем, що складаються з 4–5, а іноді й більше елементів (наприклад, таріанська мова, яка нараховує 5 евіденціалів: візуальний, невізуальний, інферентив, презумптив та переповідний евіденціал [там само : 255]). Однак, як зазначає Е. Мелак, більша розвиненість певних евіденційних систем не означає, що мови з менш розвиненими системами взагалі не здатні маркувати евіденційність граматично [Mélas: 5–6].

Отже, звертаючи належну увагу на критерії, встановлені О. Айхенвальд, вважаємо за потрібне все ж критично їх проаналізувати. З іншого боку, зважаючи на те, що метою цієї розвідки є опис семантики граматичних евіденціалів та визначення особливостей її відтворення засобами «неевіденційних» мов, методологічно корисним видається вибір саме тих «евіденційних» мов, які мають максимально розвинені евіденційні системи, тобто маркують якомога більше евіденційних значень. Посилена увага

до таких мов зумовлена й тим, що евіденційні та модальні значення в них, як правило, чітко відокремлені, що дозволяє аналізувати «чисту», власне евіденційну семантику, позбавлену будь-яких модальних домішок. Згідно з О. Айхенвальд, мови з багатими евіденційними системами, як правило, мають велику кількість інших дієслівних, у тому числі модальних, категорій, за рахунок чого відбувається своєрідне «розвантаження» евіденційних форм, звуження їхнього функціоналу до маркування лише одного типу значень — власне значень, які традиційно визначаються як джерелопозначальні (значення оцінки інформації маркуються спеціально відведеними для цього модальними формами) [Aikhenvald 2004 : 376]. На протилежному полюсі маємо мови з багатофункціональними евіденційними морфемами: та сама морфема може мати до п'яти значень, які, потрапляючи в певне контекстуальне середовище, неминуче набувають модальних (зокрема дубітативних) конотацій. Вважаємо, що для повноти аналізу нам необхідно враховувати обидва типи мов: перший («ідеальний») представлений у нашій розвідці таріанською мовою з п'ятикомпонентною евіденційною системою, другий, більш базовий, — турецькою мовою з двокомпонентною системою. Для відтворення евіденційних значень цих мов застосовуватимуться лексичні та синтаксичні засоби української й англійської мов як типових представників «неевіденційних» мов.

Існує думка, що особливої відмінності між лексичними і граматичними евіденціалами немає, оскільки вони подібні і за значенням, і за функціями, хоча й розрізняються за частотністю використання та структурними особливостями [Bergqvist, Grzech : 8]. Очевидним є, зокрема, той факт, що граматичні евіденційні форми, як правило, набагато компактніші порівняно з лексичними (багато з них складаються не більш ніж з 2–3 літер). Крім того, вони займають фіксоване місце в реченні (часто приєднуються до дієслова) та більш «автоматичні» у використанні (принаймні в тих мовах, де евіденційність — імперативна категорія). Так, скажімо, у турецькій («евіденційній») мові непряма евіденційність завжди передається морфемою *-miş*, яка приєднується до дієслівної основи, неграматичні ж засоби вираження того самого значення є лише допоміжними інструментами. Проблема відтворення значень граматичних евіденціалів лексичними та синтаксичними засобами полягає в тому, що буває важко знайти доречні еквіваленти для граматичних форм або навіть пояснити їхню семантику описово. До того ж часто існує небезпека, що такі спроби створять хибне враження стосовно того, що саме позначають ці граматичні форми.

Розглянемо особливості вираження евіденційних значень у турецькій мові. Її, як уже було зазначено, відносять до типу А2 «непрямий евіденціал — усе інше» [Aikhenvald 2004 : 30]. Під поняттям «усе інше», як правило, пропонують розуміти евіденційно немарковані (нейтральні) форми [там само : 37]. Система А2 протиставлена системі А1 «прямий евіденціал — непрямий евіденціал» [там само : 25]. Як зазначає Л. Йохансон, єдиною евіденційною морфемою в турецькій мові є афікс *-miş*; відповідно афікс *-di* — це евіденційно нейтральна морфема, наявність якої свідчить не про те, що мовець мав прямий доступ до певної події, а лише про те, що він не бачить потреби конкретизувати джерело інформації [Johanson : 275–276]. Методологічно таке застереження зрозуміле, оскільки, якщо припустити, що афікс *-miş* позначає непрямий досвід, а афікс *-di* тоді автоматично стає маркером прямого

досвіду, модель А2 фактично стане ідентичною моделі А1. Водночас у працях багатьох дослідників форма *-di* схарактеризована як прямий евіденціал [Aikhenvald 2004 : 40]. Крім того, і сам Л. Йохансон далі зазначає, що в деяких тюркських мовах (туркменській, узбецькій, казахській тощо) немаркована форма *-di* врешті сформувала пряму опозицію до форми *-miş* і стала, відповідно, позначати прямий досвід [Johanson : 279]. Отже, така тенденція, безперечно, наявна в тюркських мовах. Це, зокрема, свідчить про те, що евіденційні системи типу А2 схильні трансформуватися в евіденційні системи типу А1 [Aikhenvald 2004 : 77]. Як зазначає сама О. Айхенвальд, межі між цими системами інколи настільки нечіткі, що не завжди можна однозначно встановити, до якої саме системи належить певна мова [там само : 41]. В одній з останніх праць було висунуто припущення про те, що морфема *-di* не є єдиним можливим засобом вербалізації прямого доступу до інформації, оскільки це також можна зробити за допомогою таких морфем, як *-iyor*, *-ar*, *-mali* та *-dir* [Gül: 25]. Згідно з цим поглядом, пряма евіденційність у турецькій мові позначається не стільки наявністю афікса *-di*, скільки відсутністю афікса *-miş*, який, як було зазначено, є маркером непрямой евіденційності. Запропонована інтерпретація є певним чином компромісною в тому сенсі, що афікс *-di* не розглядається ні як беззаперечно «евіденційно нейтральний», ні як єдиний можливий маркер прямої евіденційності. Аналізуючи турецькомовні евіденційні форми, дотримуватимемося саме цього погляду.

На відміну від мов з більш розвиненими евіденційними системами (наприклад, таріанської), турецька мова має, отже, лише один афікс *-miş*, який маркує непрямую евіденційність. Цей афікс можна визначити як багатофункціональний. Наведемо перелік евіденційних значень, які він може передавати: 1) інформацію отримано через невізуальні сенсорні канали (слух, смак, нюх, дотик); 2) інформацію отримано шляхом формування припущень (інферентив, презумптив); 3) інформацію отримано зі слів інших людей (переповідний евіденціал); 4) інформація є новою / несподіваною для мовця (адміратив); 5) уявна (вигадана) інформація (турецькі казки, як правило, починаються формулою *bir varmış bir yokmuş* — «якось / одного разу» і под.) [Aikhenvald 2004 : 30, 209, 310–311; Aksu-Koç : 17].

Перше з цих значень є досить неочевидним і, здається, навіть вступає в суперечність з тлумаченням форми *-miş* як такої, що маркує семантику незасвідченості, оскільки сенсорне сприйняття традиційно вважається найбільш безпосереднім способом сприйняття світу. Тут, однак, варто розуміти, що невізуальне сприйняття інформації відрізняється від візуального, і відмінність між ними якраз і полягає в ступені безпосередності досвіду. Візуально отримана інформація є ідеальним типом інформації, оскільки ступінь безпосередності максимальний: між мовцем і подією встановлюється нульова дистанція і наявне максимально повне сприйняття події мовцем [Кірілічева : 175–176]. Як слушно зауважила О. Айхенвальд, візуальні евіденціали маркують повну участь мовця в події, а невізуальні — часткову [Aikhenvald 2004 : 46]. З огляду на це можна сказати, що евіденційний афікс *-di* маркує найбільш повну участь мовця в події, а афікс *-miş* — різні відтінки часткової участі (у тому числі через взаємодію з результатами події під час формулювання припущень) або ж взагалі цілковиту неучасть (коли ця форма маркує переповідну семантику).

Розглянемо наступний приклад: *O haklıymış* — «Він був правий». Якби мовець хотів подати це твердження як факт, у достовірності якого він абсолютно впевнений / свідком якого був особисто, замість морфеми *-miş* варто було б використати якусь іншу (наприклад, *-di*: *O haklıdı*). Натомість морфема *-miş* актуалізує значення незасвідченості, яке може виявлятися в таких формах: 1) мовець проаналізував певні докази та зробив висновок про те, що хтось правий (семантика інферентива / презумптивна); 2) мовець довідався від третьої особи, що хтось правий (переповідна семантика); 3) мовець певний час вважав, що хтось неправий, але раптом зрозумів, що насправді це не так (адміративна семантика). Як бачимо, сама форма *haklıymış* не містить вказівки на конкретне джерело інформації, а тому її остаточне тлумачення залежатиме від додаткової інформації, отриманої з контексту.

Окремо розглянемо адміративне значення морфеми *-miş* у поєднанні з першою особою однини. Адміративну семантику можна описати як факт потрапляння нової інформації в «непідготовлену свідомість» мовця, у результаті чого мовець характеризує ситуацію як несподівану / таку, що викликає подив [Aksu-Koç : 17–18]. Наприклад, друзі, які щойно зустрілися, можуть сказати, що вони скучили одне за одним, двома способами: *Seni özledim* або *Seni özlemişim* — «Я скучив за тобою». Якщо тлумачити евіденційну морфему *-miş* у другому прикладі вузько, а саме як морфему, яка вказує на те, що інформація була отримана мовцем не прямо, а опосередковано, наведене речення не матиме сенсу, оскільки очевидним є той факт, що мовець отримує інформацію про власні емоційні стани безпосередньо, а не опосередковано. Тоді лише варіант з *-di* є єдино правильним. Однак у цьому випадку метою мовця є підкреслення того, що він навіть не усвідомлював, наскільки сильно скучив за своїм другом, поки не побачив його. Іншими словами, його розум був «непідготовленим», а отже, відбувається актуалізація адміративного тлумачення евіденційної морфеми *-miş*. Якщо передати це значення лексевою *виявляється* («Виявляється, я скучив за тобою»), це може привести до нашаровування дещо небажаних конотацій, зокрема до надмірного акцентування подиву мовця та створення прямо протилежного (негативного) враження (ніби до зустрічі мовець не згадував про свого друга взагалі).

В. Фрідман зробив спробу напівжартівливо «перекласти» семантику адміративних форм англійською мовою. Так, одна з його статей має назву «Surprise! Surprise! Arumanian has had an admirative!» (курсив наш. — В. К.) [Friedman]. Пропозицією в цьому прикладі є той факт, що арумунський діалект має категорію «адміративність». Щоб передати семантику здивування / несподіваного відкриття нової інформації, В. Фрідман використовує комбінацію лексичних і граматичних засобів: дублює лексему *surprise* та використовує перфектну форму з результативною семантикою. Очевидно, що арумунський діалект завжди мав категорію «адміративність», тобто доречніше було б зробити акцент на фактуальності цієї інформації (через використання форми теперішнього часу), але, оскільки для самого В. Фрідмана (та, найімовірніше, і для читачів статті) ця інформація нова, він використовує дієслівну форму, яка зміщує фактуальний статус інформації на другий план і натомість підкреслює її важливість / актуальність на момент висловлювання. Українською мовою зміст цієї конструкції можна було б передати таким чином: «*Виявляється*, арумунський діалект має адміратив».

У цьому випадку використання лексеми *виявляється* є доречним, оскільки головною в цьому реченні є саме семантика подиву як реакція на несподівану знахідку. Отже, як бачимо, тлумачення евіденційних форм не може бути ізольованим, а має відбуватися з постійним урахуванням контексту.

З іншого боку, проблема відтворення значень граматичних евіденціалів не обмежується зверненням уваги на модальні домішки, так само, як семантика евіденціалів не завжди обмежується вказівкою на джерело інформації і оцінкою достовірності та/або новизни цієї інформації мовцем. У деяких випадках значення, заковані в певних евіденційних формах, не є власне джерелопозначальними в тому сенсі, що вони маркують не стільки сенсорно-когнітивний доступ мовця до певної інформації, скільки його епістемійний статус [Bergqvist, Grzech]. Поняття «епістемійний статус» є ширшим і за поняття «джерело інформації», і за поняття «епістемійна модальність». Так, у результаті переосмислення емпіричного матеріалу деяких «евіденційних» мов було встановлено, що визначення евіденційності як вказівки на джерело інформації є невинувато вузьким, оскільки не завжди відображає реальну семантику евіденційних форм та особливості їх вибору й використання носіями «евіденційних» мов [там само].

Один з найяскравіших прикладів невідповідності між типом джерела інформації / способом доступу до неї та обраним евіденціалом наведено в праці А. Смирнової (2013): *Çok fena yağdı* — «Дуже сильно дощило». У цьому контексті йдеться про зливу в місті мовця, яку він сам не спостерігав (оскільки в той час жив в іншому місці), тобто ніби мала б бути використана непряма евіденційна форма *-miş*. Однак, оскільки злива спричинила катастрофічні наслідки, які стали відомі далеко за межами міста, інформація про неї набула настільки високого рівня фактуальності та беззаперечності, що використання прямого евіденційного маркера *-di* видається цілком природним і навіть єдино правильним [Smirnova : 2]. Отже, морфема *-di* позначає в цьому випадку не сенсорний доступ до інформації, а її фактуальність, яка, власне, й дозволяє мовцю використати прямий (візуальний) евіденціал, хоча він і не був очевидцем події.

Спростовуючи результати попередніх досліджень, Г. Бергквіст і К. Грех встановили, що прямий евіденційний маркер *-wi* мови туюка (однієї з мов туюкано) маркує не лише прямий, зокрема візуальний, доступ до інформації, а й низку інших, менш очевидних значень, таких як: 1) власна участь у події; 2) верифіковані факти (наприклад, імена людей, фіксовані стани речей типу «Марина має карі очі»), 3) результати подій [Bergqvist, Grzech : 6–7].

Характеризуючи вузьке визначення евіденційності (евіденційність як вказівка на джерело інформації), Г. Бергквіст і К. Грех оцінюють його як «помилкове» і пропонують натомість розглядати евіденційність як вияв епістемійної позиції мовця, що передбачає або висунення претензії на певне знання (тоді дистанція між мовцем і подією мінімальна), або, навпаки, відмову від неї (тоді метою мовця є максимальне дистанціювання від події) [там само : 12–13]. Автори визначають евіденціали як семантично комплексні структури, повноцінне дослідження яких неможливе без контекстуального аналізу [там само : 10]. До того ж саме цей аналіз має, на їхню думку, слугувати точкою відліку для опису семантичного обсягу евіденціалів у конкретних мовах, оскільки лише таким чином можна встановити, які значення є ядреними, а які — периферійними [там само].

Евіденціали, отже, можна визначити як мовні одиниці, що «маркують (епістемійний) зв'язок між мовцем та подією» [там само : 4–5]. Під терміном *подія* розуміємо досвіди, процеси чи стани, які можуть бути пов'язані як з учасниками мовного акту, так і з третіми особами і які становлять головну частину пропозиції [Bergqvist : 183]. Конкретизуючи спосіб доступу мовця до інформації про подію, евіденціали водночас підтверджують наявність у нього певного знання й разом з тим встановлюють для мовця певний епістемійний статус [Bergqvist, Grzech : 5].

Як зазначає І. Мушин, зайняття епістемійної позиції є «автоматичною відповіддю (мовця) на встановлення контакту з певною інформацією», тобто певна епістемійна позиція формується в мовця в будь-якому випадку (як наслідок взаємодії між його свідомістю і певним станом речей). Однак, що особливо важливо, вибір евіденційної форми не є «автоматичним» — остаточне рішення з цього приводу приймає сам мовець, і це рішення ґрунтується на низці факторів, зокрема статусі самого мовця, його співрозмовників тощо [Mushin : 55; Bergqvist, Grzech : 12, 21]. Так, наприклад, теоретична здатність мовця сприймати подію візуально не означає, що він апріорі має обов'язок використати прямий евіденціал — найімовірніше, він зробить це лише за умови готовності заявити про свою претензію щодо цього конкретного знання (епістеміну претензію) [Bergqvist, Grzech : 24].

Можливість використання прямої евіденційної форми залежить і від того, чи має мовець належний рівень доступу до події, що визначається її віднесеністю до *епістемійної території* мовця (поняття «територій інформації» зустрічаємо ще в праці А. Каміо 1997 р. з однойменною назвою) [Bergqvist, Grzech : 20].

Для того щоб подія була прив'язана до епістемійної території мовця, вона має відповідати таким ознакам:

- 1) бути вербалізацією внутрішніх станів або безпосереднього (сенсорного) досвіду мовця (у тому числі його власних дій);
- 2) стосуватися мовця (наприклад, особиста інформація) / бути досить близькою до нього;
- 3) мати достатній рівень фактуальності;
- 4) мати відношення до сфери, у якій мовець є експертом [ознаки А. Каміо; цит. за: Bergqvist, Grzech : 20–21].

Актуалізація хоча б однієї з цих ознак має наслідком появу епістемійного авторитету. Під терміном *епістемійний авторитет* розуміємо право та водночас обов'язок мовців (в оригіналі «epistemic rights and responsibilities / obligations») маркувати певне знання як таке, що належить їм [там само : 2, 4, 20]. Так, з одного боку, людина має статус абсолютного авторитету стосовно власних фізичних / психологічних станів, оскільки вони становлять частину її епістемійної території, а отже, будь-хто інший не може спростувати висловлене нею щодо цих станів. З другого боку, маючи такий «привілей», людина водночас має обов'язок володіти необхідним обсягом знань стосовно певних речей (наприклад, обов'язок знати ім'я своєї дитини).

Ураховуючи наведене розширене визначення евіденційності, спробуємо проаналізувати значення таріанських евіденційних форм. Таріанське суспільство належить до тих «екзотичних» суспільств, для яких вказівка на джерело інформації під час спілкування є не допоміжним засобом опису події, а імперативом, що має тісний зв'язок з низкою соціальних та культур-

них норм, зокрема з необхідністю бути максимально чесним та детальним під час опису подій [The Oxford handbook... : 148]. «Неевіденційні» мови, тобто мови без граматично вбудованих евіденційних маркерів, передбачувано сприймаються членами таких суспільств як дефектні, неповноцінні [Aikhenvald 2004 : 337]. Оскільки контакти з носіями індоєвропейських мов були неминучими, природно виникла необхідність пристосувати виражальні можливості цих мов до комунікативних потреб індіанців [там само : 335]. Ця тенденція торкнулася й носіїв таріанської мови, у результаті чого виникло таке явище, як португальськомовні лексичні еквіваленти таріанських евіденційних маркерів [Aikhenvald 2023 : 18–19]. Ці еквіваленти, а також їхні англомовні відповідники подані в праці О. Айхенвальд «Evidentiality and the ecology of language» («Евіденційність і екологія мови») [там само : 19]. Проаналізуємо їх на предмет належного відтворення евіденційних значень оригінальних таріанських форм.

1. Візуальний евіденціал (мовець отримав інформацію про подію шляхом її візуального сприйняття). Крім конструкції *I saw / (eu) vi* — «Я бачив», яка може подаватися в дужках після основного речення (наприклад: «Він прийшов (я бачив)») або займати позицію головної частини в складнопідрядному реченні («Я бачив, як...»), подано також альтернативну конструкцію *I have proof / (eu) tenho prova* — «Я маю доказ». Характер доказу не конкретизовано, що підтверджує зазначену вище тезу про те, що візуальні евіденціали не обов'язково маркують виключно візуальний доступ мовця до інформації, а радше його епістемічну позицію — у цьому конкретному випадку це впевненість мовця в тому, що він має достатньо епістемічних прав для того, щоб презентувати твердження як перевірене / варте уваги. Оскільки О. Айхенвальд не виокремлює евіденціали-перформативи («евіденціали участі») в окрему категорію [The Oxford handbook... : 24], цим маркером можуть теоретично позначатися не лише події, які мовець спостерігав, а й ті, у яких він брав безпосередню участь. Поєднання перформативних та візуальних евіденціалів в одній категорії дещо сумнівне (на нашу думку, це мають бути дві окремі категорії), але не позбавлене логіки, оскільки, як правило, людина одночасно бачить ті події, у яких бере участь.

2. Невізуальний евіденціал (мовець отримав інформацію про подію шляхом невізуального сенсорного сприйняття: почув щось / відчув запах (присмак) / доторкнувся до чогось). Лексико-синтаксичні варіанти, подані для цього типу евіденційності (*I heard / (eu) escutei* — «Я почув»; *I felt / (eu) senti* — «Я відчув (присмак, запах, дотик, власний фізіологічний/психологічний стан тощо)»; *I didn't see well / nem vi direito* — «Я не роздивився»), є, на нашу думку, досить вдалими. Вони достатньо конкретизовані, щоб за потреби передати весь спектр значень невізуального евіденціала (хоча варто зауважити, що жодна «евіденційна» мова не містить окремого евіденційного маркера на позначення інформації, сприйнятої через запах, присмак чи дотик [Aikhenvald 2004 : 64]). Певна другорядність невізуального сприйняття порівняно з візуальним підкреслена варіантом *I didn't see well / nem vi direito* — «Я не роздивився».

Маркування певних випадків сенсорного сприйняття візуальним або невізуальним евіденціалом залежить у тому числі від обсягу епістемічних прав мовця. О. Айхенвальд пов'язує вибір тієї чи іншої форми з культурними нормами, підтипом яких є жанрові норми, що передбачають закріп-

лення певних евіденціалів за певними типами текстів [Aikhenvald 2012 : 267, 270]. Розглянемо характерний для таріанської культури випадок вербалізації взаємодії людини з надзвичайними силами. Шамани завжди «бачать» духів, оскільки володіють спеціальними здібностями, недоступними пересічній людині, так само вони «бачать» власні сни; пересічна ж людина має використовувати невізуальний евіденціал в обох випадках (порушення цього імперативу може мати наслідком значне погіршення репутації людини та навіть її виключення з суспільства [там само : 259, 267, 269]). Заборона використовувати візуальний евіденціал для опису власних сновидінь видається дещо нелогічною, оскільки ніхто, крім самого мовця, не може мати повніший доступ до власних сновидінь (як і внутрішні стани, вони є частиною епістемійної території мовця). Однак у цьому випадку відбувається не стільки маркування сенсорного доступу до події, скільки до обсягу епістемійних прав мовця. Оскільки візуальне сприйняття традиційно «невидимих» подій — це прерогатива людей з надзвичайними здібностями (шаманів), пересічні люди не можуть володіти тими самими привілеями та мати такий самий статус. Ця відмінність у статусах (а отже, і в обсягах епістемійних прав), власне, і відображена в описаних вище нормах використання візуальних / невізуальних евіденціалів.

3. Інферентив. Семантику інферентива можна описати таким чином: мовець висуває припущення на основі результатів (знаків / слідів) події, які він сприйняв візуально [Aikhenvald 2023 : 10, 19; Plungian 2001 : 354]. Формулювання *I have proof / (eu) tenho prova* — «Я маю доказ» використано для перекладу як візуальних евіденціалів, так і для перекладу інферентивів. У випадку з інферентивами, очевидно, передбачається, що є доказ (як правило, сенсорний), на підставі якого було сформульовано припущення (наприклад, мовець бачить, що капелюх його друга зник, унаслідок чого робить висновок про те, що його друг вийшов з дому), але власне семантика припущення в цьому перекладі відсутня взагалі. Крім того, якщо візуальний евіденціал та інферентив перекладено з використанням однієї і тієї самої форми, виникає проблема розмежування цих форм. Так, скажімо, якщо турецьке речення на зразок *Ahmed gelmiş* перекласти як «Ахмед прийшов (Я маю доказ)», то його значення буде ідентичним значенню речення *Ahmed geldi* — «Ахмед прийшов (Я бачив / я маю доказ)».

Інший варіант перекладу (*I have experience / (eu) tenho experiência* — «Я маю досвід») не набагато вдаліший, оскільки тип досвіду знову ж таки жодним чином не конкретизовано, до того ж не зрозуміло, чим доказ відрізняється в цьому контексті від досвіду. Крім того, поняття досвіду, як правило, асоціюється з прямим досвідом мовця щодо події, тобто участю в події або її сенсорним сприйняттям. Інферентивна ж семантика є підтипом семантики незасвідченості (мовець сприймає лише результати події та відтворює цю первинну подію шляхом застосування різних розумових операцій [Кірілічева : 179]), а отже, ця семантика має в ідеалі бути певним чином відображена в лексико-синтаксичних експлікаціях інферентивів. Як бачимо, хоча ці формули досить зручні у використанні (унаслідок їхньої компактності), вони дещо спотворюють оригінальні евіденційні значення.

4. Презумптив. Як і інферентиви, презумптиви маркують припущення, але їхньою основою є не інформація, отримана візуально, а інші типи інформації (наприклад, загальновідомі факти) [Aikhenvald 2004 : 367]. В ідеа-

лі матеріал, на підставі якого робиться припущення, має бути спільним для мовця та адресата (наприклад, загальновідомий історичний / науковий факт або факт про стан речей, який відомий певній групі / спільноті) [Aikhenvald 2023 : 10; Kittila : 1283]. Цей самий евіденціал використовується і для маркування «традиційних історій» спільноти, тобто зразків фольклору, або власне загальновідомого знання [Aikhenvald 2023 : 20; Aikhenvald 2004 : 368; Kittila : 1284]. З наведеного видно, що семантика презумптивів дещо неоднорідна: з одного боку, вони можуть маркувати специфічний тип припущень, з другого, — загальновідоме знання та фольклор.

Для таріанського презумптива подано два переклади: *It appears / parece* — «Здається» та *One knows / se sabe* — «Відомо» [Aikhenvald 2023 : 19]. Перший варіант, на нашу думку, може позначати як інферентивну, так і презумптивну семантику. І в першому, і в другому випадку мовець робить припущення на основі певного матеріалу із застосуванням певних ментальних операцій. У «Словнику української мови в 20 томах» функція вставного слова *здається* описана так: «вираження непевності в чому-небудь, припущення чогось» (СУМ-20, 6 : 46). Отже, ця лексема містить конотацію непевності / сумніву, тоді як ні презумптиви, ні інферентиви не передбачають автоматичного маркування дубітативної семантики (мовець може мати досить високий рівень упевненості у відповідності власного припущення реальності). Таким чином, цей переклад, по-перше, не можна вважати достатньо ефективним інструментом для проведення розрізнення між інферентивами та презумптивами (оскільки інферентиви так само могли б маркуватися лексемою *здається*), а, по-друге, він створює додаткові дубітативні конотації, яких у таріанському оригіналі немає.

Що стосується форми *відомо*, то вона вказує на спільність інформації для мовця та адресата. Тип джерела не конкретизований, однак експліковано той факт, що інформація відома не лише одному мовцю, а мовцю і певному колу (неконкретизованих) осіб, що є одним з головних елементів семантики презумптивів. Отже, оцінюємо цей переклад як досить вдалий.

5. Переповідний евіденціал (мовець отримав інформацію від третіх осіб). Найтиповішою конструкцією для відтворення цього значення є конструкція *They say (It is said) / dizem que (dizque)* — «Кажуть» («[Як було] сказано»). На перший погляд значення, закладене в ній, ідеально відбиває значення переповідного евіденціала (той факт, що «власником» інформації є не сам мовець, а інша особа [Козинцева : 15]). Однак, як зауважує О. Айхенвальд, конструкція *they say* може тлумачитися як вказівка на невисокий рівень довіри до інформації з боку мовця, що спотворює первинні нейтральні значення таріанських евіденціалів [Aikhenvald 2012 : 249–250]. Те саме стосується конструкції *they recounted*. Висока сполучуваність цих конструкцій із семантикою дубітатива пов'язана з тим, що переповідність як така передбачає максимальне відмежування від нульової точки координат «я — тут — зараз» (оскільки мовець узагалі ніяким чином не залучений до сприйняття події) та актуалізацію протиставлення «свій — чужий», де «чуже» сприймається як негативне — у цьому випадку менш надійне [Кірілічева : 177, 180; Ніка]. Конкретизація джерела інформації, з якого було отримано повідомлення (наприклад, старі люди як авторитетне джерело), може, навпаки, підвищити рівень довіри до повідомлення. У перекладах дубітативні значення можна конкретизувати уточненнями на зразок «Я маю

сумнів»; якщо ж семантика сумніву відсутня, можна застосовувати позначки типу «нейтральне», «фактуальне». Беззаперечним є, однак, той факт, що такі стратегії призведуть до певного обтяження перекладу та потребуватимуть додаткових пояснень для ефективного використання.

Отже, можемо підсумувати, що нейтральність («безоцінність») та певна «автоматизованість», властиві таріанським формам, не передаються в поданих лексико-синтаксичних аналогах у повному обсязі. Найкраще відтворено семантику сенсорних евіденціалів. Переповідна семантика експлікована задовільно, однак значну проблему становить її поєднання з дубітативною семантикою, що певною мірою спотворює значення оригінальних морфем. Варіанти, подані для інферентивів та презумптивів, є найменш вдалим (за винятком форми *відомо*), оскільки їхня семантика є надто складною для того, щоб її можна було повноцінно передати у відносно компактних конструкціях. Ще одна проблема полягає в тому, що наведені конструкції відтворюють лише джерелопозначальні функції евіденціалів і здебільшого не в змозі передати більш комплексні значення, пов'язані з епістемією позицією мовця / його адресатів.

На основі викладеного можна зробити висновок про те, що навіть найширше на сьогодні визначення евіденційності (евіденційність як універсальна семантична категорія, що вказує на джерело інформації, а в деяких випадках і на оцінку цієї інформації мовцем) не спроможне повноцінно описати семантику цього комплексного, багаторівневого явища. На нашу думку, вироблення справді повного, методологічно корисного визначення евіденційності можливе лише за умови ретельного документування усіх без винятку значень евіденційних форм (навіть тих, які традиційно мають статус вторинних) та приділення особливої уваги контексту, у межах якого використовуються ці форми.

ЛІТЕРАТУРА

- Воронько Г. М. Лексичні засоби вираження евіденційності у французькій мові. *Альянс наук: вчений вченому: Матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф.* Дніпропетровськ, 2016. С. 45–48.
- Кірілічева В. Маркування джерела інформації в мові: термінологійний аспект. *Мова: класичне — модерне — постмодерне.* 2023. №9. С. 168–189.
- Козинцева Н. А. Типологія категорії засвідечуваності. *Эвиденциальность в языках Европы и Азии : сб. статей памяти Наталии Андреевны Козинцевой.* СПб. : Наука, 2007. С. 13–36.
- Кшановський О. Ч. Категорія евіденційності в сучасній перській мові. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах.* 2014. № 29. С. 86–95.
- Ніка О. І. Евіденційність як категорія модусу у староукраїнських текстах. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* 2009. № 18. С. 50–58.
- Попович Л. Б. Граматикалізація показників евіденційності в українській мові. *Лінгвістичні студії.* 2017. № 34. С. 38–52.
- Яслик В. І. Вербалізація евіденції в сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2018. 209 с.
- Aikhenvald A. Y. Evidentiality and the ecology of language. *Studies in Language. International Journal sponsored by the Foundation «Foundations of Language».* 2023. Vol. 48. N 3. P. 1–32.
- Aikhenvald A. Y. Evidentiality. Oxford : Oxford University Press, 2004. 452 p.

- Aikhenvald A. Y. *The languages of the Amazon*. Oxford : Oxford University Press, 2012. 550 p.
- Aksu-Koç A. Some aspects of the acquisition of evidentials in Turkish. *Evidentials: Turkic, Iranian and neighbouring languages* / ed. by L. Johanson, B. Utas. Berlin; Boston : DeGruyter Mouton, 2000. P. 15–28.
- Arslan S. When the owner of information is unsure: Epistemic uncertainty influences evidentiality processing in Turkish. *Lingua*. 2020. Vol. 247. URL: <https://www.science-direct.com/science/article/pii/S0024384120301972?via%3Dihub> (дата звернення: 20.11.2024).
- Auwera J. van der, Ammann A. Epistemic Possibility. *The World Atlas of Language Structures Online* / ed. by M. S. Dryer, M. Haspelmath. Max Planck Digital Library, 2013. URL: <http://wals.info/chapter/75> (дата звернення: 20.11.2024).
- Bergqvist H., Grzech K. The role of pragmatics in the definition of evidentiality. *STUF*. 2023. Vol. 76. N 1. P. 1–30.
- Bergqvist H. Seeing and knowing. Direct evidentials revisited. *Functions of Language*. 2023. Vol. 30. N 2. P. 183–208.
- Bermúdez F. Using prosody to express evidentiality. The case of the quotative. *Journ. of Pragmatics*. 2023. Vol. 214. P. 127–143. Evidentiality: The linguistic coding of epistemology / ed. by W. Chafe, J. Nichols. Norwood, New Jersey : Ablex Publishing Corporation, 1986. 358 p.
- Friedman V. A. Surprise! Surprise! Arumanian has had an admirative! *Indiana Slavic Studies*. 1994. Vol. 7. P. 79–89.
- Gül D. Evidentiality in Turkish: Native speaker judgment. *International Journ. of Language Academy*. 2017. Vol. 5/7. P. 17–29.
- Haan F. de. Coding of Evidentiality. *The World Atlas of Language Structures Online* / ed. by M. S. Dryer, M. Haspelmath. Max Planck Digital Library, 2013a. URL: <https://wals.info/chapter/78> (дата звернення: 20.11.2024).
- Haan F. de. Semantic Distinctions of Evidentiality. *The World Atlas of Language Structures Online* / ed. by M. S. Dryer, M. Haspelmath. Max Planck Digital Library, 2013b. URL: <http://wals.info/chapter/77> (дата звернення: 20.11.2024).
- Johanson L. Evidentiality in Turkic. *Studies in Evidentiality* / ed. by A. Y. Aikhenvald, R. M. W. Dixon. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2003. P. 273–290.
- Kittilä S. General knowledge as an evidential category. *Linguistics*. 2019. Vol. 57. N 6. P. 271–304.
- Mélaç E. The grammaticalization of evidentiality in English. *English Language and Linguistics*. 2022. Vol. 26. N 2. P. 331–359.
- Mushin I. Evidentiality and epistemological stance: Narrative retelling. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2001. 240 p.
- Plungian V. The place of evidentiality within the universal grammatical space. *Journ. of Pragmatics*. 2001. Vol. 33. N 3. P. 349–357.
- Smirnova A. The meaning of the Bulgarian and Turkish evidentials. *Съпоставително езикознание / Сопоставительное языкознание*. 2013. № 2–3. P. 1–16. *The Oxford handbook of evidentiality* / ed. by A. Y. Aikhenvald. Oxford : Oxford University Press, 2018. 920 p.
- Traugott E. C. Subjectification and the development of epistemic meaning: The case of promise and threaten. *Modality in Germanic languages* / ed. by T. Swan, O. J. Westvik. Berlin; New York : De Gruyter Mouton, 1997. P. 185–209.

ДЖЕРЕЛА

СУМ-20 Словник української мови : в 20 т. / голов. наук. ред. В. М. Русанівський. Київ : 2010–2023. Т. 1–14.–

Дата надходження до редакції: 16.11.2024

Дата надходження після доопрацювання: 09.12.2024

Дата затвердження редакцією: 10.12.2024

REFERENCES

- Aikhenvald A. Y. (2004). Evidentiality. Oxford University Press.
- Aikhenvald A. Y. (2023). Speaking about knowledge: Evidentiality and the ecology of language. *Studies in Language. International Journal sponsored by the Foundation «Foundations of Language»*. Vol. 48(3), 1–32.
- Aikhenvald A. Y. (2012). The languages of the Amazon. Oxford University Press.
- Aikhenvald A. Y. (Ed.). (2018). The Oxford handbook of evidentiality. Oxford University Press.
- Aksu-Koç A. (2000). Some aspects of the acquisition of evidentials in Turkish. *Evidentials: Turkic, Iranian and neighbouring languages*. L. Johanson, B. Utas (Eds.). De Gruyter Mouton, 15–28.
- Arslan S. (2020). When the owner of information is unsure: Epistemic uncertainty influences evidentiality processing in Turkish, *Lingua*, (247). URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0024384120301972?via%3Dihub> (last accessed: 20.11.2024).
- Auwera J. van der & Ammann A. (2013). Epistemic Possibility. *The World Atlas of Language Structures Online*. M. S. Dryer & M. Haspelmath (Eds.). URL: <https://wals.info/chapter/75> (last accessed: 20.11.2024).
- Bergqvist H., Grzech K. (2023). The role of pragmatics in the definition of evidentiality. *STUF*. Vol. 76(1), 1–30.
- Bergqvist H. (2023). Seeing and knowing. Direct evidentials revisited. *Functions of Language*. Vol. 30(2), 183–208.
- Bermúdez F. (2023). Using prosody to express evidentiality. The case of the quotative. *Journal Of Pragmatics*, (214), 127–143.
- Chafe, W., & Nichols, J. (Eds.). (1986). Evidentiality: The linguistic coding of epistemology. Ablex Publishing Corporation.
- Friedman V. A. (1994). Surprise! Surprise! Arumanian has had an admirative! *Indiana Slavic Studies*. Vol. 7, 79–89.
- Gül D. (2017). Evidentiality in Turkish: Native speaker judgment. *International Journal of Language Academy*. Vol. 5/7, 17–29.
- Haan F. de (2013a). Coding of Evidentiality. *The World Atlas of Language Structures Online*. M. S. Dryer, M. Haspelmath (Eds.). URL: <http://wals.info/chapter/78> (last accessed: 20.11.2024).
- Haan F. de (2013b). Semantic Distinctions of Evidentiality. *The World Atlas of Language Structures Online*. M. S. Dryer, M. Haspelmath (Eds.). URL: <http://wals.info/chapter/77> (last accessed: 20.11.2024).
- Johanson L. (2003). Evidentiality in Turkic. In A. Y. Aikhenvald & R. M. W. Dixon (Eds.), *Studies in Evidentiality*. John Benjamins Publishing Company, 273–290.
- Kirilicheva V. (2023). Markuvannia dzherela informatsii v movi: terminolohiinyi aspekt. *Mova: klasychne — moderne — postmoderne*, (9), 168–189. [In Ukrainian].
- Kittilä S. (2019). General knowledge as an evidential category. *Linguistics*, 57(6), 1271–1304.

- Kozintseva N. A. (2007). Tipologiya kategorii zasvidetel'stvovannosti. *Evidentsial'nost' v yazykah Evropy i Azii. Sbornik statey pamyati Natalii Andreevny Kozintsevoy*. V. S. Khrakovskiy (Ed.), 13–36. Nauka [In Russian].
- Kshanovskiy O. Ch. (2014). Katehoriia evidentsiinosti v suchasniy perskii movi. *Typolohiia movnykh znachen u diakhronichnomu ta zishavnomu aspektakh*, (29), 86–95. [In Ukrainian].
- Mélaç E. (2022). The grammaticalization of evidentiality in English. *English Language and Linguistics*, 26(2), 331–359.
- Mushin I. (2001). Evidentiality and epistemological stance: Narrative retelling. John Benjamins Publishing Company.
- Nika O. I. (2009). Evidentsiinist yak katehoriia modusu u staroukrainskykh tekstakh. *Aktualni problem ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka*, (18), 50–58. [In Ukrainian].
- Plungian V. (2001). The place of evidentiality within the universal grammatical space. *Journal of Pragmatics*, 33(3), 349–357.
- Popovych L. B. (2017). Hramatykalizatsiia pokaznykiv evidentsiynosti v ukrayinskii movi. *Linhvistychni studii*, (34), 38–52. [In Ukrainian].
- Smirnova A. (2013). The meaning of the Bulgarian and Turkish evidentials. *Sapostavitelno ezikoznanie*, (2–3), 1–16.
- Traugott E. C. (1997). Subjectification and the development of epistemic meaning: The case of promise and threaten. *Modality in Germanic languages*. T. Swan and O. J. Westvik (Eds.). De Gruyter Mouton, 185–209.
- Voronko H. M. (2016). Leksychni zasoby vyrazhennia evidentsiinosti u frantsuzkii movi. *Alians nauk: vchenyi vchenomu: materialy X Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii*, 45–48. [In Ukrainian].
- Yaslyk V. I. (2018). *Verbalizatsiia evidentsii v suchasniy ukrainskii movi*. PhD thesis, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. [In Ukrainian].

SOURCES

- SUM-20 Rusanivskiy V. M. (Ed.). (2010–2023). *Slovyk ukrainskoi movy: in 20 vols*. Kyiv. Vols. 1–14. [In Ukrainian]

Received: 16.11.2024

Received in revised form: 09.12.2024

Accepted: 10.12.2024

Vladena KIRILICHEVA

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine

4 Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: vladena.kirilicheva@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0974-1836>

THE SEMANTICS OF GRAMMATICAL EVIDENTIALS AND WAYS OF RENDERING IT IN LANGUAGES WITHOUT EVIDENTIALITY

The article deals with the description of the semantics of grammatical evidentials and the ways of its rendering into languages that do not mark information source grammatically (the so-called non-evidential languages). In the course of the study, special attention was paid to the critical evaluation of the «narrow» and «broad» definitions of evidentiality, with a particular focus on the validity of distinguishing non-grammatical (lexical/functional) evidentials and the interpretation of forms within the «pure evidentiality — epistemic modality» continuum.

Seeing as the size of an evidential system has a distinct correlation with the development of modal extensions, two structurally different systems were chosen: a more

basic, «binary» one (Turkish evidential system with two choices) and a more developed one (Tariana evidential system with five choices). Following the analysis of basic grammatical meanings, embedded in the chosen evidential systems, a search was carried out for their lexico-syntactic equivalents in Ukrainian and English.

The analysis of Turkish evidential forms confirmed their polysemous nature. The special role of context in their description and translation was emphasized. As for Tariana evidentials, the efficiency of their rendering into non-evidential languages was proven to be somewhat inconsistent. In particular, it was found that firsthand (visual and non-visual sensory) evidential semantics is rendered relatively effortlessly, whereas the complexity of inference and assumption semantics makes its rendering somewhat challenging. The special nature of hearsay semantics was also noted, in particular its high compatibility with dubitative semantics.

The analysis of the aforementioned language forms revealed a number of additional evidential meanings, some of which have not been given sufficient attention in evidential studies (e.g. speaker's epistemic stance marking, the scope of their epistemic rights/responsibilities). In future studies, there is a need for a more in-depth description of the «non-source-related» evidential meanings and exploration of the ways in which meanings of grammatical evidentials can be rendered by lexical and syntactic means, both for practical purposes (to strengthen communication between speakers of «evidential» and «non-evidential» languages) and to deepen the understanding of evidential semantics, as well as develop a more comprehensive and empirically sound definition of evidentiality.

Keywords: evidentiality, renarration, dubitative, epistemic modality, translation, semantics, grammar.